

УДК 811.111'255.4

СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ АРТЛАНГІВ

Ребрій І. М.

Харківський університет повітряних сил імені Івана Кожедуба

У статті досліджено проблему глобальних стратегій перекладу артлангів на основі їхніх лінгвoseміотичних параметрів. Для апостеріорних артлангів пріоритетною є стратегія одомашнення, що реалізується через калькування. Для апіорних артлангів пріоритетною вважаємо стратегію очуження, що реалізується через транскодування.

Ключові слова: артланг, апостеріорний, апіорний, стратегія, одомашнення, очуження.

Ребрій И. Н. Стратегический аспект перевода артлангов. В статье исследуется проблема глобальных стратегий перевода артлангов на основе их лингвoseмeиотических параметров. Для апостериорных артлангов приоритетной является стратегия одомашивания, которая реализуется через калькирование. Для априорных артлангов приоритетной считаем стратегию отчуждения, которая реализуется через транскодирование.

Ключевые слова: артланг, апостериорный, априорный, стратегия, одомашивание, отчуждение.

Rebrii I. M. Strategic aspect of translating artlangs. The article deals with the problem of the strategies of artlangs translating, determined on the basis of their linguosemiotic characteristics. For a posteriori artlangs, domestication strategy is of priority. It is realized through loan translation. For a priori artlangs, foreignization strategy is of priority. It is realized through transcoding.

Key words: artlang, posteriori, priori, strategy, domestication, foreignization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Поняття стратегії, яке має загальнонауковий характер, є одним з найпопулярніших засобів методики перекладознавчих досліджень. Стратегія є також одним із найстаріших наукових концептів теорії перекладу, теоретичне усвідомлення якого відбулося ще на початку ХІХ сторіччя і пов'язано з іменем видатного німецького філософа Фрідріха Шлейєрмахера, який у своєму геніальному трактаті «Про різні методи перекладу» (1813 рік) умістив систематику й методологію перекладу, на яких з часом сформувалися онтологічні засади сучасного перекладознавства. Нині існує декілька визначень та класифікацій перекладацьких стратегій, тому спробуємо виокремити та проаналізувати саме ті, що можуть допомогти у вирішенні головного завдання роботи – висвітлення особливостей перекладацького відтворення артлангів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча вчення про методи (підходи, стратегії тощо) перекладу в тій чи іншій формі («буквалістський»/«вільний», «за формою»/«за змістом», «еквівалентний»/«адекватний») буквально пронизує усю перекладацьку теорію, залишаючись, незалежно від домінуючого у той чи інший момент підходу, «повороту» чи парадигми, її стрижневим компонентом. Головним реформатором сьогодення у цій царині вважається американець Л. Венуті, який, спираючись на кількасотрічний досвід європейського та американського перекладу, творчо переосмислив доробок Ф. Шлейєрмахера та виокремив дві провідні стратегії перекладу: «одомаш-

нення» (або «доместикація» від англ. *domestication*) та «очуження»/«очужинення» (або «форенізація» від англ. *foreignization*). Вважається, що такий розподіл стратегій має «якісний» характер, адже вони стосуються сутнісних перетворень вихідного тексту у перекладі. У своїй програмній роботі “*The Translator’s Invisibility: A History of Translation*” Л. Венуті зазначає, що головними ознаками (пріоритетами) одомашненого перекладу виступають його «природність» (*naturalness*) та «плавність» (*fluency*). На противагу панівній стратегії одомашнення, «очужувальні переклади, не є прозорими, уникають плавності заради неоднорідної суміші дискурсів, упереджено інтерпретують вихідний текст і на додаток вихваляються своєю упередженістю замість того, аби приховувати її» [5, 34]. Інакше кажучи, у перекладах-очуженнях «перекладач навмисно порушує мовні та жанрові очікування цільової мови для того, аби позначити інакшість друготворів» [4, 3]. Додамо від себе, що спосіб створення інакшості при цьому може бути різним і необов'язково пов'язаним тільки з лінгвальним виміром оригіналу, що ми і спробуємо продемонструвати на прикладі перекладу артлангів – штучно створених мов художнього дискурсу.

Актуальність запропонованої розвідки визначається тим, що її проблематика відповідає загальним тенденціям розвитку світового перекладознавства. Водночас варто мати на увазі те, що «внутрішні характеристики перекладу, такі як перекладацький вибір, механізми пошуку, стратегії прийняття рішень» найчастіше «залишаються поза увагою дослідників, а отже, й визначень художнього перекладу» [1, 17–18].

Метою статті є виявлення глобальних стратегій перекладацького відтворення артлангів на основі

їхнього лінгвoseміотичного розшарування. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: встановити лінгвoseміотичні особливості різних видів артлангів як чинник їхнього перекладацького відтворення; визначити та схарактеризувати глобальні стратегії перекладу; провести порівняльний аналіз стратегій перекладу апостеріорного та апіорного артлангів.

Об'єктом дослідження виступають два головних лінгвoseміотичних різновиди артлангів – апостеріорні та апіорні, а **предметом** аналізу – стратегії їхнього перекладу українською мовою.

Матеріалом для верифікації гіпотез, сформульованих протягом дослідження, виступили одиниці таких артлангів, як «новомова» (*Newspeak*) з роману Дж. Орвелла «1984» та «кроляча мова» або «лапінська мова» (*Lapine Language*) з роману Р. Адамса «*Watership Down*» («Небезпечні мандри»).

Уважною досліднику неважко побачити очевидні паралелі між позицією Л. Венуті і думкою цілої низки інших учених, що пропонують власний погляд на стратегічну дихотомію, так само відштовхуючись від ідей Ф. Шлейєрмахера. Так, стратегія очуження сполучається з «аналітичним» перекладом В. Руднева [2] і «відкритим» перекладом Дж. Хауса [3], а одомашнення є цілком дотичним «синтетичному» і «прихованому» перекладу у термінах зазначених авторів. Очевидно, що у більшості реальних ситуацій перекладу можуть паралельно проявлятися обидві згадані стратегії, а співвіднесення, так би мовити, частки та ролі кожної з них у конкретному тексті варіюється на основі мовного та ситуативного контексту як у свідомій, так і в інтуїтивній формі. Те ж саме стосується і перекладу окремих мовностилістичних явищ, до складу яких відносяться артланги.

Для порівняння розглянемо окремо апостеріорні та апіорні артланги, адже принципова відмінність їхньої побудови вимагатиме принципової відмінності залучених перекладачем стратегій. Інакше кажучи, артланги становлять той унікальний цікавий випадок, коли переклад у глобальному сенсі скеровується насамперед структурними параметрами оригіналу і тільки потім семантичними. Таким чином, поряд із «якісним» розподілом стратегій на такі, що одомашнюють або, навпаки, очужують переклад, пропонуємо враховувати також «кількісний» параметр, згідно з яким стратегії поділяються на глобальні (суперординантні), тобто такі, що стосуються досліджуваного об'єкта в цілому, та локальні (субординантні), тобто такі, що скеровані на окремі компоненти / складові / одиниці в межах досліджуваного об'єкта. Глобальні та локальні стратегії розподіляються відповідно до дихотомії «частина – ціле». Відмінності між ними полягають у тому, що глобальна стратегія є одна і встановлюється на етапі передперекладацького опрацювання тексту, тоді як локальних стратегій може бути декілька, вони часто встановлюються та видозмінюються безпосередньо під час роботи над текстом перекладу. З цього випливає, що локальні стратегії мають бути узгоджені між собою, і це також є показником системності перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для створення апостеріорних артлангів використовуються елементи різних рівнів, запозичені з природних мов. Найбільш проблемним з погляду перекладу виявляється лексичний рівень, адже порівняльний аналіз артлангів нашої вибірки вказує на те, що письменники зазвичай приділяють значно більше уваги лексиці штучно сконструйованої мови, аніж її граматиці. Якщо апостеріорні лексеми складаються з морфем природної мови-донора, це означає, що відносно них може бути застосований такий спосіб перекладу, як калькування, а як відповідники виокремлених за рахунок морфемного членування складників використані словникові (системні) відповідники зазначених морфем.

Виходячи із зазначених фактів, висуваємо нашу першу гіпотезу стосовно того, що глобальною стратегією перекладу апостеріорних артлангів на лексичному рівні має бути намагання відтворити структурно-семантичні параметри вихідних одиниць і зберегти таким чином закладений автором принцип конструювання «мови у мові». За своєю суттю вважаємо такий переклад одомашнюючим, оскільки ані сприйняття, ані тлумачення новостворених артлангізмів не викликають у потенційного реципієнта будь-яких проблем чи ускладнень, тобто тут спостерігаються ті самі природність та плавність перекладу, що зводяться в абсолют прибічниками одомашнення. Це й не дивно, адже перекладач, обираючи такий шлях, будуватиме оказіональні відповідники вихідних одиниць, керуючись прагненням не тільки еквівалентності, а й адекватності перекладу, що, зокрема, передбачає урахування законів евфонії. Парадоксально, але сам Дж. Орвелл, усіляко підкреслюючи штучність та неприродність *Newspeak*, зробив водночас усе можливе, аби слова в його складі вимовлялися легко та приємно:

"Because of the greater difficulty in securing euphony, irregular formations were commoner in the B vocabulary than in the A vocabulary. For example, the adjectival forms of Minitrue, Minipax, and Miniluv were, respectively, Minitruthful, Minipeaceful, and Minilovely, simply because -trufull, -paxful, and -loveful were slightly awkward to pronounce" [10, 250].

Крокуючи тим самим напрямом, ми у своєму власному перекладі есе про новомову спробували максимально уприємнити вимову новомовних конститuentів для українського читача, доместикуючи таким чином перекладений артланг заради естетичного задоволення приймаючої аудиторії, яка насправді сприймає новомову як похідну від української, а не від англійської:

«Оскільки досягти милозвучності було не так вже й легко, у Словнику В частіше зустрічалися відхилення від норми у порівнянні зі Словником А. Наприклад, від іменників Мініправда, Мінімир та Мінілюб прикметники були утворені таким чином, аби максимально відповідати вимозі милозвучності: мінілюбний (а не мінілюбовний), мініправдний (а не мініправдивий), мінімінімирний (а не мінімировий). Забраковані форми були визнані складнішими для вимови» (власний переклад – І. Р.).

В іншому перекладі роману, надрукованому в

Інтернеті, український перекладач В. Данмер обирає аналогічну стратегію:

«Через величезну складність забезпечення благозвучності неправильні формації були більш широко розповсюджені у Лексиконі Б ніж у Лексиконі А. Наприклад, прикметникові форми слів МІНІПРАВДА, МІНІМИР та МІНІЛЮБ були, відповідно, МІНІПРАВДОВИЙ, МІНІМИРОВИЙ та МІНІЛЮБОВИЙ просто через те що - ПРАВДИВИЙ, -МИРОЛЮБНИЙ та -ВЕЛЕЛЮБНИЙ були трохи незручні для вимови» [8].

Хоча ми й не ставимо за мету детально аналізувати російські переклади артлангів, показати на їхньому прикладі ту або іншу загальну перекладацьку стратегію не буде зайвим, оскільки більша частина залучених для верифікації друготворів йде на користь нашої гіпотезі. Тому просто зазначимо, що обидва наявних переклади роману Дж. Орвелла «1984» (у виконанні В. Голишева та Д. Іванова і В. Недошивіна) демонструють стратегічний підхід на користь одомашнення новомови, адже в обох випадках перекладачі на лексичному рівні користуються калькуванням.

Єдиним перекладом, що (принаймні частково) не відповідає висунутій гіпотезі стосовно загальної стратегії перекладу апостеріорних артлангів, у нашій вибірці є переклад новомови українською мовою у виконанні В. Шовкуна. Справа в тому, що перекладач не відмовляється від стратегії одомашнення, проте використовує її поруч із протилежною їй стратегією очуження. Досягається такий ефект за рахунок того, що у перекладі зберігаються в оригінальному вигляді (тобто написані латиницею) усі без винятку новомовні одиниці, які в той же час супроводжуються калькованими українськими відповідниками або більш розлогими поясненнями у тих випадках, коли перекладач не зміг або не захотів створювати / підшукувати такий відповідник. Таким чином, збереження побудованих на англійській основі оригінальних одиниць є, безумовно, проявом очуження, оскільки вони не тільки повертають нас безпосередньо до оригіналу, нагадуючи про те, що основою новомови є все ж таки не українська, а англійська мова, а й залишаються незрозумілими тим українськомовним реципієнтам, які не володіють (або недостатньо володіють) вихідною мовою роману «1984». З іншого боку, супровід у формі українських еквівалентів та / або коментарів-пояснень значною мірою згладжує очужувальний ефект, залишаючи читацьку аудиторію у зоні мовного комфорту:

«Оскільки складені слова важче вимовляти, неправильні утворення у словнику В трапляються набагато частіше, ніж у словнику А. наприклад, прикметникові форми Minitruе (Мініпрає), Minirax (Мінімір) і Miniluv (Мінілюб) були, відповідно, словами Minitruthful (Мініправа), Minipeaceful (Мінімір), Minilovely (Мінілюбов), які виникли через те, що -trueful, -paxful, -lovelful не досить зручно вимовляти» [7, 286].

Отже, порівняльний аналіз трьох українських та двох російських перекладів новомови підтверджує нашу гіпотезу про те, що глобальною стратегією

перекладу апостеріорних артлангів є доместикація, яка проявляється у загальному прагненні перекладачів сконструювати нову штучну мову на основі автохтонних цільових лінгворесурсів, яка б по можливості відтворювала структурно-семантичні характеристики оригіналу, але водночас за своїми евфонічними параметрами сприймалась цілком природно типовими представниками іншомовної читацької аудиторії.

Спробуємо тепер дати відповідь на запитання про те, яка глобальна стратегія домінує при перекладі апостеріорних артлангів, що суттєво відрізняються від апостеріорних штучних мов за своїми лінгвосеміотичними характеристиками. Провідним принципом побудови апостеріорних артлангів є відносна незалежність від природних мов, з яких вони запозичують тільки елементи фонетичного рівня (звуки та їхні графічні репрезентації – літери). Тобто заперечувати наявність мов-донорів у них неможливо, однак їхній вплив на формування кінцевих конститuentів артлангу є мінімальним. Інакше кажучи, апостеріорні артлангизми позбавлені внутрішньої форми і не мають морфемного членування, що унеможлиблює структурно-семантичну еквівалентність при перекладі, а отже, висновок про їхній зміст виводиться тільки на основі «зовнішніх» коментарів автора та / або персонажів і не може бути збережений, спотворений або втрачений у процесі перекладу.

Отже, друга гіпотеза нашого дослідження полягає у тому, що глобальною стратегією іншомовного відтворення апостеріорних артлангів є прагнення перекладача зберегти закладену автором в оригіналі фонетичну своєрідність мови, що є єдиним можливим шляхом перекладацького збереження штучної мови (через значне смислове, стилістичне та сюжетне навантаження про вилучення артлангів у перекладі зазвичай не йдеться). Така стратегія матиме очужувальний характер, адже орієнтована тільки на вихідний текст і не передбачає будь-яких трансформаційних втручань з боку перекладача з метою приведення артлангу відповідно до норм цільової мови / культури або реципієнтських очікувань. Здається, що це правило діє навіть у тих випадках, коли за своїми евфонічними характеристиками створені автором артлангизми не видаються читачеві перекладу привабливими або хоча б такими, що легко вимовляються. Зібраний нами ілюстративний матеріал також дає чимало прикладів одиниць у складі артлангів, які у своєму українському варіанті звучать напрочуд немилозвучно:

“Hoi, hoi u embleer Hrair,

M’saion ule; hraka vair.”

(Hoi, hoi, the stinking Thousand, We meet them even when we stop to pass our droppings.) [9].

Гой, гой, у емблеєр Грайр,

М’сайон уле грака вайр.

Що приблизно означало:

Гей, гей, Тисяча Браєв,

Нате вам буруб’яшків! [6].

Втім, можливо, тут маємо той самий випадок, коли автор через непривабливу форму намагається передати аналогічно не дуже привабливий зміст. І хоча новотвори Р. Адамаса не можна повною мірою

назвати ономотопеями, певний звуковий символізм в них все ж таки прочитується.

Оскільки нині існує тільки один український переклад, для верифікації нашої гіпотези стосовно глобальної стратегії перекладу апріорних артлангів знову залучимо російські переклади. Перший скорочений варіант книги (переказ) був надрукований у 1988 році під назвою «Великое путешествие кроликов» (перекладач Є. Догель), а другий під назвою «Обитатели Холмов» був надрукований у 1996 році (перекладач Т. Чернишева). Порівняльний аналіз надає можливість з легкістю упевнитися в тому, що обидва російських перекладачі вдалися до очужувальної стратегії, відтворюючи вихідні одиниці за рахунок такого способу перекладу, як транскодування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У перебігу дослідження ми намагалися встановити глобальні стратегії перекладу артлангів, виходячи з їхнього лінгвосоціотичного наповнення. Для цього ми висунули дві гіпотези, кожна з яких

знайшла підтвердження на наявному мовному матеріалі. Це дає нам змогу зробити висновок про те, що глобальною стратегією перекладу апостеріорних артлангів, одиниці яких мають внутрішню форму та піддаються морфемному членуванню, є одомашнення. Засобом реалізації цієї стратегії виступає калькування, яке уможлиблює поморфемне відновлення вихідних лексем, що робить їхнє сприйняття природним для цільової аудиторії. Глобальною стратегією перекладу апріорних артлангів, які запозичують у природних мов-донорів тільки фонетичне / графічне оформлення своїх конститuentів, є очуження. Засобом реалізації цієї стратегії виступає транскодування, за рахунок якого зберігається незвичний для українськомовного читача план вираження вихідних лексем. На перспективу ми плануємо розглянути локальні стратегії перекладацького відтворення артлангів, не тільки сформулювавши їхню сутність, а й встановивши чинники, які визначають ці стратегії в артлангах апостеріорного та апріорного типів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казакова Т. Художественный перевод: в поисках истины / Т. Казакова. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 224 с.
2. Руднев В. Введение в прагмасемантику «Вини Пуха» / В. Руднев // Winnie Пух. Дом в Медвежьем Углу / А. Милн ; пер. с англ. Т. Михайловой. – 3-е изд., доп., исправл. и перераб. – М. : Аграф, 2000. – С. 8–53.
3. House J. Text and Context in Translation / J. House // Journal of Pragmatics. – 2006. – Vol. 38. – P. 338–358.
4. Myskja K. Foreignisation and resistance: Lawrence Venuti and his critics / K. Myskja // Nordic Journal of English Studies. – 2013. – № 12 (2). – P. 1–23.
5. Venuti L. The Translator's Invisibility. A History of Translation / L. Venuti. – L. ; N.Y. : Routledge, 2004. – 353 p.
6. Адамс Р. Небезпечні мандри: Казкова оповідь / Р. Адамс ; пер. з англ. О. Мокровольського. – К. : Молодь, 1990. – 352 с.
7. Орвелл Дж. 1984 / Дж. Орвелл ; пер. з англ. В. Шовкун. – К. : Вид-во Жупанського, 2015. – 312 с.
8. Орвелл Дж. 1984 / Дж. Орвелл ; пер. з англ. В. Данмер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://toloka.to/t45955>.
9. Adams R. Watership Down / R. Adams [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://droppdf.com/v/2Ky9j>.
10. Orwell G. 1984 / G. Orwell. – N.Y. : A Signet Classic, 1981. – 268 p.